

УДК 159.923

Колодяжна А.В.,

к.псих.н., доцент кафедри педагогіки та методики професійного навчання Київського національного університету технологій та дизайну, kol-alla@ukr.net

Україна, м. Київ

ПОЄДНАННЯ КОМПОНЕНТІВ САМОСТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ВІДПОВІДНО ДО ЇЇ ТВОРЧИХ ПРОЯВІВ

В статті зроблено аналіз існування взаємозв'язку творчих проявів особистості з підсистемами самоствавлення. Розглядається багатоаспектність поняття творчості, її сутнісний зміст.

Ключові слова: творчість, творча діяльність, творча особистість, творчі прояви, самоствавлення.

Постановка проблеми. Творчість повинна стати нормою професійної діяльності та нормою підготовки до неї, тобто кожен фахівець має бути творчим фахівцем. Звичайно, рівні творчої діяльності завжди будуть різними, оскільки в кожному конкретному випадкові творчі можливості кожного конкретного працівника детерміновані його задатками, здібностями, обдарованістю чи навіть талантом. Аналіз та систематизація тематичних проблем творчої реалізації особистості надає можливість не лише глибше зрозуміти теоретичні проблеми творчості, але й дозволить регулювати та корегувати процес розвитку творчої особистості, її життєтворчості.

Домінуюча потреба людини – потреба в реалізації самої себе, свого творчого потенціалу. Проблему розуміння творчості, творчої діяльності розробляли такі відомі фахівці з психології творчості, як А. Брушлінський, В. Клименко, О. Лук, В. Моляко, Я. Пономарьов, не кажучи вже про класичні праці Л. Виготського, О. Леонтьєва, Б. Ананьєва, Г. Костюка, С. Рубінштейна, Б. Теплова та інших авторів. Ідея творчості, яка визначається як досягнення людиною чогось значимого та нового, такого, що змінює світ, також є провідною в концепціях закордонних психологів Ф. Баррона, Х. Грубера, С. Дзвіса, Р. Стернберга, Т. Гардифа, Дж. Гилфорда, П. Торранса, К. Тейлора, Д. Фелдмана, Б. Хеннеси, котрі визнають єдність креативного процесу, продукту, особистості та середовища.

Творчість як складне, багатоаспектне утворення, іманентно притаманне кожній особистості, засноване на взаємодії внутрішньо-особистісних та зовнішньо-соціальних детермінант розвитку, є тією характеристикою людини, яка активізує її внутрішній потенціал, розширює сфери самореалізації та формує дослідницьку позицію у відношенні до світу та себе.

Самоствавлення активно вивчається представниками різних психологічних напрямків, але відсутній єдиний підхід до визначення феномену ставлення людини до себе, механізмів формування його та організованості структурних компонентів. Принципово важливим для розуміння механізмів становлення особистості, яка зростає, є підхід до розуміння емоційно-оцінного ставлення суб'єкта до себе і як до процесу, і як до результату.

Мета роботи – дослідження ролі творчості у підсистемах самоствавлення особистості.

Виклад основного матеріалу. Саме завдяки переосмисленню людина стає зрілою особистістю, адже особистість завжди переживає себе як проєкт, усвідомлює свою перспективність. Здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проєкту базується на глибокому знанні, розвиненій самосвідомості й володінні системою засобів, методів, технологій програмування та конструювання. Цей процес не є пристосуванням до життя. Його сутність полягає у самовдосконаленні особистості, піднесенні її життєвих спрямувань.

На основі аналізу особистістю обставин свого життя, власних можливостей, співвіднесення між собою різних варіантів розгортання подій та свого впливу на них із наступним вибором одного з варіантів поведінки відбувається виділення життєвих задач та пошук їх розв'язання. Особистісний вибір є сутністю самовизначення особистості і водночас атрибутом людського буття та слугує відправним моментом для логіки розгортання подальших подій життя людини.

Основною рушійною силою розвитку особистості, за Ш.Бюлер, є вроджене прагнення людини до самоздійснення, яке водночас є й процесом, і результатом життєвого шляху, усвідомленого, пережитого, структурованого часу життя, що постійно переосмислюється [1].

Життя активної, вільної особистості «...розкривається як система творчості, постійної напруги та подолання, постійного комбінування і створення нових форм поведінки», а саме в «...уявленнях людини про себе «дрімають» поняття здатності до творчості» [2]. У творчому проєктуванні життя важливу роль відіграють самопізнання, самоствавлення та самооцінка. Таким чином життєвий і творчий шляхи синтезуються, поєднуються в цьому творенні, побудові людиною самої себе.

«Самодіяльність, самозміна, саморозвиток» людини вітчизняні психологи (А.В. Брушлінський, В.О. Моляко, А.Б. Коваленко, Я.О. Пономарьов, В.А. Роменець, Т.М. Титаренко та інші) схильні розглядати як творчу діяльність [1]. Зважаючи на їх погляди можна зазначити, що з поняттям самоствавлення тісно поєднана проблема творчості.

Творчість постає як специфічна форма діяння людини, а багатоманітність творчих проявів особистості класифікується за різними підставами. Зокрема, О.М. Моляко [3] виокремлює види творчості, що відповідають видам практичної та духовної діяльності, в яких індивід досягає не тільки навколишній світ, вчиться його організувати, розуміти і певним чином взаємодіяти з ним, а й власну здатність до подібних взаємодій, межі та міру своєї самостійної та індивідуальної сили.

«Елементи творчості притаманні усім видам діяльності людини» [4], а тому творчість доцільно розглядати не як самостійний вид діяльності, а як її специфічну якісну характеристику. При цьому «рівень творчості виражається через характер діяльності...» [4]. «Тобто доцільніше буде говорити про «творчі дії», «творчі досягнення», «творчі прояви» у певному виді діяльності, як міру активності суб'єктивного фактора..., окремі види і форми якої можуть характеризуватися більш чи менш високим рівнем творчості» [5].

Я.О. Пономарьов, незважаючи на різноманітність уявлень про творчість (А.В. Батюшков, В.М. Бехтерев, П.К. Енгельмейер, О. Матейко, В.В. Савич та ін.) встановив зв'язки творчості з психічними властивостями особистості, проаналізував структуру психологічного механізму творчості та визначив цей феномен як «механізм розвитку». Дослідник зазначив, що в процесі творчості реалізуються можливості особистості, здійснюється їх розвиток. Процес творчості переживається суб'єктивно «...з психологічної точки зору важливим є саме створення будь-чого нового для даного суб'єкта, тобто мова йде про суб'єктивну новизну... Творчість – це діяльність, яка сприяє створенню, відкриттю будь-чого невідомого для даного суб'єкта». Творчі можливості особистості реалізуються в процесі самовираження й саморозвитку людини. Під творчим самовираженням розуміється здатність людини будувати свій внутрішній світ, своє світовідчуття, саму себе в цьому світі [5].

Інтенсивний внутрішній діалог як процес ставлення індивіда до себе як до іншого може виступати у формі творчих проявів. Так, самокритика творчої особистості спонукає її до діяльності (навчання, праці або самовиховання). Творчі прояви – це творчість особистості, яка виявляється у діяльності, оскільки ще Л.С. Виготський писав про те, що творчість виявляється там, де людина уявляє, змінює, відходить від стереотипів, створює хоч крихітку нового для інших або для себе [6].

Як творчий процес, як духовно-практичну діяльність особистості, спрямовану на творче проектування життя та його здійснення, життя людини розглядають українські вчені (Л.Ф. Бурлачук, Ф.Ю. Василюк, П.П. Горностай, Л.В. Сохань, Л.Г. Терлецька, В.О. Тихонович та інші). Цей процес є одночасно й процесом самовдосконалення. Творчість розуміється як засіб самотворення та самореалізації людини, які пов'язані з певними особистісними станами, переживаннями, властивостями. Творчість людини – це не лише створення творчого результату, але й побудова суб'єктивного творчого світу з власним простором та часом в єдності свідомих та несвідомих, індивідуальних

та колективних начал. А тому індивідуальна творчість життя є процесом створення та відтворення нових уявлень і поведінкових моделей власного життя в реальному життєвому процесі [7].

Найголовнішою проблемою при вивченні творчості є проблема носія творчого начала, особистості, яка творить. Серед західних психологів вагомий внесок у розуміння природи творчої особистості зробили Дж. Гілфорд, Д. Дьюї, А. Маслоу, Т. Рібо, Р. Стернберг, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг та ін. Визначенню поняття творчої особистості у вітчизняній науковій літературі присвячено роботи Б.Г. Ананьєва [8], Л.С. Виготського [6], В.В. Клименко [1], В.О. Моляко [3], Я.О. Пономарьова [5], В.А. Роменця [4], Т.М. Титаренко [7] та інші.

Представники зарубіжної психології, зокрема гуманістичної, вбачаючи в творчості вищу людську потребу, прояв особистісної інтеграції, розглядають творчу особистість як особистість, що самоактуалізується (А. Маслоу), продуктивну особистість (Е. Фромм), людину, що функціонує «повноцінно» (К. Роджерс). В роботах вітчизняних дослідників творча особистість розглядається в аспекті інтелектуальної ініціативності (Д.Б. Богоявленська) та активності (Н.В. Кичук, Я.О. Пономарьов), через зв'язок творчої особистості із самовдосконаленням в професійній діяльності (Н.В. Кузьміна), через її творчий потенціал (П.Ф. Кравчук, Н.В. Кичук) тощо [1].

Творча особистість, на думку В.І. Андреева, – це такий тип особистості, для якої характерна стійка, високого рівня спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, які виявляються в органічній єдності з високим рівнем творчих здібностей в одній або кількох видах діяльності. Можна стверджувати, що людина, здатна проникати в сутність ідей і втілювати їх всупереч усім перешкодам аж до отримання практичного результату, є особистістю з високим рівнем творчих проявів [1].

Особистість, яка розкривається у творчій діяльності, вважає О.І. Кульчицька [1], має спрямований інтерес до певної галузі знань ще з дитячих років; зосереджується на творчій роботі, спрямовує себе на обраний напрям діяльності; має високу працездатність; підпорядковує творчість духовній мотивації, стійка, непоступлива у творчості, навіть уперта; захоплена роботою. О.І. Кульчицька відмічає, що творчі люди мають високу мотивацію до успіху, поспішають жити, причому, головним мотивом є прагнення реалізувати ідею – цьому підкорюються сила волі, мислення та діяльність.

В.О. Моляко [3] зазначає, що однією з найважливіших якостей особистості з високим рівнем творчих проявів є прагнення до оригінальності, до нового, заперечення звичного, уміння аналізувати явища, порівнювати їх, швидко й легко засвоєння теоретичних знань і способів діяльності, систематичність і самостійність у роботі, стійка зацікавленість нею.

Т.Амабайл та М. Коллінз [1] включають до складу особистості з високим рівнем творчих проявів самодисципліну, здатність відкласти задоволення, персеверативність (багаторазове повторення) в ситуаціях фрустрації, незалежність суджень, терпимість до невизначеності, високий ступінь автономності,

відсутність гендерних стереотипів, інтернальний локус контролю, схильність до ризику, високий рівень самоініціації та прагнення виконувати завдання найкращим чином.

К. Мартіндейл [1] вважає, що особистості з високим рівнем творчих проявів характеризуються широким колом власних інтересів, вони відкриті новому досвіду та надають перевагу новизні.

О.М. Лук [1] виділяє у особистості з високим рівнем творчих проявів властивостей такі характерні якості: готовність до ризику, імпульсивність, незалежність суджень, нерівномірність успіхів при вивченні різних навчальних предметів, почуття гумору, самобутність, пізнавальну скрупульозність, неприймання на віру, сміливість уявлення та мислення.

Проблеми творчості розроблялись у працях Д.Б. Богоявленської, М.М. Гнатка, В.М. Дружиніна, В.В. Клименко, О.І. Кульчицької, О.М. Матюшкіна, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьова, В.В. Рибалко та інших [1].

Сам акт творчості можна розглядати як суб'єктивний вияв індивіда. Творчість – це «вихід, шлях, напрямок руху особистості в розвитку від залежності до незалежності, самостійності й активності. Це шлях розкриття власного потенціалу й самореалізації» [5]. Тому важливою є проблема зв'язку цього феномена з іншими психічними явищами. Пізнання таких зв'язків, що дозволяє виявити багатоаспектність творчості, проникнути в її сутнісний зміст, лежить в основі стимулювання творчих проявів особистості.

Це вказує на можливість існування взаємозв'язку творчих проявів особистості з підсистемами самоствавлення, оскільки саме в ньому відображається особистість як суб'єкт діяльності.

Самоствавлення розуміється автором роботи як утворення, складність будови якого обумовлена багатоплановістю і глибиною життєвих відносин особистості. Змістовний аналіз структурних компонентів самоствавлення дозволяє виділити дві різні за семантичним змістом спільно функціонуючі підсистеми: «оцінну» та «емоційно-ціннісну» (концепція С.Р.Пантілеєва), які складають єдину систему та впливають одна на одну.

Емоційно-ціннісна підсистема самоствавлення реалізується через категорії самоцінності, самоприйняття, самоприхильності, які за своєю суттю є емоційними проявами особистості (К.О. Альбуханова-Славська, В.М. М'ясищев, С.Л. Рубінштейн та інші) [9]. Тому можна припустити, що вона тісно пов'язана з емоційними властивостями особистості та її творчими проявами.

Оцінна підсистема самоствавлення реалізує себе через категорії відкритості, самовпевненості, самокерівництва та відображеного самоствавлення, які можна вважати детермінантами самоцінності та саморозвитку (В.О. Моляко [3], Я.О. Пономарьов [5], В.А. Роменець [4], Т.М. Титаренко [7] та інші). Тому припускається, що ці категорії самоствавлення найповніше будуть розкриватися в творчих проявах особистості та взаємопов'язані з її емоційними властивостями.

Підструктури ставлення до себе надають особистості не лише можливість сприймати себе як даність,

отримувати знання про себе, але й, в першу чергу, оцінювати свої властивості за певними критеріями з метою самозміни. Емоції як відображення мотивів та результатів діяльності існують або у вигляді усвідомлених та неусвідомлених переживань, або в чітко усвідомлених емоційних станах та реакціях. Усвідомлення власних емоцій виконує не тільки функцію регуляції діяльності та поведінки в цілому, але й функцію саморегуляції, яка спрямована на корекцію власних особистісних властивостей.

Висновки. Творча діяльність є важливою умовою розвитку самоствавлення, оскільки має дві взаємопов'язані сторони – зовнішньо-результативну (результати навчальної успішності студента) та суб'єктивну. Саме суб'єктивна сторона творчої діяльності прямо пов'язана з компонентами самоствавлення особистості студента.

Самоствавлення розуміється автором роботи як утворення, складність будови якого обумовлена багатоплановістю і глибиною життєвих відносин особистості. Змістовний аналіз структурних компонентів самоствавлення дозволяє виділити дві різні за семантичним змістом спільно функціонуючі підсистеми: «оцінну» та «емоційно-ціннісну» (концепція С.Р.Пантілеєва), які складають єдину систему та впливають одна на одну. Нагадаємо, що оцінна підсистема самоствавлення містить в собі відкритість, самовпевненість, самокерівництво та відображене самоствавлення особистості. Емоційно-ціннісна підсистема складається із самоцінності, самоприйняття та самоприхильності.

Суб'єктивна сторона творчої діяльності складається з особливостей сприймання певної ситуації, її відображенні у свідомості. Впродовж онтогенезу, завдяки розвитку свідомості, передусім усвідомлення власних особистісних властивостей та можливостей, зростає рівень суб'єктності людини (за Л.С. Виготським). Складна взаємодія зовнішніх (ситуація творчої діяльності, певна її спрямованість) та внутрішніх чинників (ступінь сформованості компонентів самоствавлення, осмислення творчого процесу, рівень креативності) призводить до формування суб'єктних утворень, які знаходять своє вираження, передусім в емоційній сфері особистості.

Творча діяльність виступає, як правило, основним джерелом позитивних емоцій. Емоційно забарвлені смисли, які виникають у творчості, усвідомлюються і взаємодіють з компонентами самоствавлення.

Література

1. Колодяжна А.В. Актуальні проблеми творчої особистості в сучасній психології. / Колодяжна А.В. // *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень*. – Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка». – Тематичний випуск, №1. / Відп. ред. : І.П. Маноха – К. : Гнозис, 2009. – С. 34-37.

2. Абульханова-Славская, К.А. Развитие проблем психологии личности в 80-90 годы / К.А. Абульханова-Славская // *Психологическая наука в России XX столетия: проблемы теории и истории*. Под ред. А.В. Брушлинского. – М. : Издательство «Институт психологии РАН», 1997. – С. 331 – 367.

3. Моляко В. А. Психологические проблемы творческой одаренности / В. А. Моляко ; Украинский Дом экономических и научно-технических знаний общества «Знание» Украины. – К. : [б. в.], 1995. – 52 с. – (Библиотечка специалиста).

4. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посібник / В. А. Роменець ; 3-тє вид. – К. : Либідь, 2004. – 288 с.

5. Пономарев, Я. А. Психология творчества: избранные психол. труды / Я. А. Пономарев; Академия педагогических и социальных наук, Московский психолого-социальный ин-т. – М.: [б. и.]; Воронеж: Модэк, 1999. – 480 с. – (Психологи Отечества: избранные психологические труды: В 70 т.).

6. Выготский, Л. С. Педагогическая психология: научное издание / Л. С. Выготский; Под ред. В. В. Давыдова. – М. : АСП: Астрель : Люкс, 2005. – 671 с. – Библиогр.: с. 660 – 663

7. Питаренко, П. М. Життєвий світ особистості : у межах і за межами буденності / П. М. Питаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.

8. Ананьев, Б. Г. Психологическая структура личности и ее становление в процессе индивидуального развития человека / Б. Г. Ананьев // Психология личности : в 2 т. Т. 2. Хрестоматия. – Самара : Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2004. – 544 с. – С. 7 – 94.

9. Колодяжна, А. В. Теоретичні проблеми вивчення природи самоставлення. / А. В. Колодяжна // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України «Проблеми загальної та педагогічної психології» / За ред. С. Д. Максименка. Том 12, част. 6. – К., 2010. – С. 130-138.

References

1. Kolodyazhna A. V. Aktualni problemy tvorchoyi osobystosti v suchasniy psykholohiyi / Kolodyazhna A. V. // Problemy osobystosti v suchasniy nautsi: rezultaty ta perspektivy doslidzhen'. – Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. – Seriya «Sotsiolohiya. Psyskholohiya. Pedahohika». – Tematychnyy vupusk №1. / Vidp. red. : I. P. Manokha – K. : Hnozys, 2009. – 412 s. – S. 34-37.

2. Abul'khanova-Slavskaya K. A. Razvitye problem psykholohyy lichnosti v 80-90 gody [Tekst] / K. A. Abul'khanova-Slavskaya // Psyskholohicheskaya nauka v Rossyy XX stoletyya: problemy teoryy y ystoriyy. Pod red. A. V. Brushlynskiho. – M. : Yzdatel'stvo «Ynstytut psykholohyy RAN», 1997. – S. 331-367.

3. Моляко В. А. Психологические проблемы творческой одаренности / В. А. Моляко ; Украинский Дом экономический и научно-технический знаний общества «Знание» Украины. – К. : [б. в.], 1995. – 52 с. – (Библиотечка специалиста).

4. Rozenets', V. A. Psyskholohiya tvorchosti: navch. posibnyk / V. A. Rozenets'; 3-tye vyd. – K. : Lybid', 2004. – 288 s.

5. Ponomarev, Ya. A. Psyskholohyya tvorenyya: yzbrannyye psykhol. trudy / Ya. A. Ponomarev ; Akademya pedahohicheskyykh y sotsyal'nykh nauk, Moskovskyy psykholohio-sotsyal'nyy un-t. – M. : [b. y.]; Voronezh : Modak, 1999. – 480 s. – (Psyskholohy Otechestva : yzbrannyye psykholohicheskyye trudy: V 70 t.).

6. Vyhotskiy, L. S. Pedahohicheskaya psykholohyya: nauchnoe yzdanye / L. S. Vyhotskiy; Pod red. V. V. Davydova. – M. : AST: Astrel' : Lyuks, 2005. – 671 s. – Vybyohr.: s. 660 – 663

7. Tytarenko, T. M. Zhyttyevyy svit osobystosti : u mezhakh i za mezhamy budennosti [Tekst] / T. M. Tytarenko. – K. : Lybid', 2003. – 376 s.

8. Anan'ev B. G. Psyskholohicheskaya struktura lichnosti y ee stanovlenye v protsesse yndyvudual'noho razvutyta cheloveka / B. G. Anan'ev // Psyskholohyya lichnosti: v 2 t. T. 2. Khrystomatyya. – Samara : Yzdatel'skiy Dom «BAKHRAKH-M», 2004. – 544 s. – S. 7 – 94.

9. Kolodyazhna A. V. Teoretichni problemy vyvchennya pryrody samostavleniya / A. V. Kolodyazhna // Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi im. H. S. Kostyuka NAPN Ukrainy «Problemy zahal'noyi ta pedahohichnoyi psykholohiyi» / Za red. S. D. Maksymenka. Tom 12, chast. 6. – K., 2010. – 508 s. – S. 130-138.

Kolodiazhna A. V.,

candidate of Psychological Sciences, Assistant Professor of Department of Pedagogy and Methodology of Vocation Education of Kyiv National University of Technology and Design, kol-alla@ukr.net

Ukraine, Kyiv

COMBINATION OF THE PERSONALITY'S SELF-ATTITUDE COMPONENTS ACCORDING TO ITS CREATIVE EXPRESSIONS

The article provides the analysis of the existence of the relationship between the personality's creative expressions and the self-attitude subsystems. Creativity is seen as a multidimensional formation based on interaction of interpersonal and social determinants of development, which activates its internal capacity, expands the scope of self-fulfillment and forms the research position in relation to the world and itself. The approach to understanding the attitude of the subject to itself both as to the process and as to the result is fundamentally important for understanding the mechanisms of personality becoming. The objective is to study the role of creativity in the personality becoming subsystems.

Key words: creativity, creative activity, creative personality, creative expression, self-attitude.

